

ТЕОРЕТИЧНА СТИЛІСТИКА

УДК 811.161.2'38

Галина Сюта

ТЕКСТ ЯК ПОНЯТТЯ ТЕОРІЇ ЛІНГВОСИНЕРГЕТИКИ

Констатовано актуальність теорії лінгвосинергетики як сучасної інтегративної парадигми пізнання мови і тексту. Висвітлено лінгвістичний зміст синергетичних категорій «нелінійність» та «відкритість». Продемонстровано механізм ризоми як принципу нелінійної організації поетичного тексту. Простежено методологічний і термінологічний розвиток поняття «енергія тексту».

Ключові слова: лінгвосинергетика, текст, нелінійність тексту, відкритість тексту, ризома, енергія тексту.

The actuality of the theory of linguistic synergetics as the modern integrative paradigm of language and text investigation is established. The linguistic content of synergistic categories «nonlinearity» and «openness» are described.

The mechanism of rhizomes as a principle of nonlinear organization of poetic text is demonstrated. The methodological and terminological development of the concept of «energy of the text» is traced.

Key words: linguistic-synergetics, text, non-linearity of text, openness of text, rhizome, energy of text.

Принципово нову філософію пізнання природи художнього тексту, осучаснене розуміння логіки його внутрішньої організації, психолінгвальних механізмів впливу на читача, закономірностей рецепції та інтерпретації презентувала

лінгвістична синергетика (Н. А. Кузьміна, Н. О. Фатеева, О. М. Князева, С. П. Курдюмов, О. О. Семенець та ін.).

Лінгвосинергетика сформована як прикладне мовознавче відгалуження загальнонаукового напрямку *синергетики*, онтологічну сутність якого визначає цілеспрямована інтеграція і синтез різноманітних дослідницьких парадигм, зокрема й «запозичених» з інших наукових галузей: «За своєю суттю синергетичне мислення є мультипарадигмальним, трансдисциплінарним. Воно здатне поєднувати різні концепції, «наводити мости» між окремими галузями знання» [Семенець 2004: 5]. Стрижневі поняття синергетики, що становлять термінологічне ядро метамови специфікованих галузевих векторів (а такі, крім лінгвістики, вже розвинуто в усіх соціально-гуманітарних дисциплінах), – *складність організації системи, нелінійність розвитку, стабільність / нестабільність, синхронність / асинхронність, когерентність, еволюційність* тощо.

Сьогодні статус лінгвосинергетики як сформованого мовознавчого напрямку з чітко визначеними об'єктом і завданнями, з належно випрацюваними базовими теоретичними принципами, методологією, метамовою та процедурним апаратом поки що залишається дискусійним. Описові кваліфікації «парадигма світобачення», «теорія інтегративного типу», «інтегрована пізнавальна модель», «нелінійна пізнавальна модель» акцентують її міждисциплінарну природу: «Іноді вона видається велетенським виром, який втягує завдання, методи, ідеї багатьох різноманітних дисциплін, при цьому нове важко відокремити від добре забутого старого [...]. Можна сказати, що синергетика вгадала приховані тенденції розвитку наукового знання, [...] ще не вербалізовані у вигляді єдиної пізнавальної моделі» [Кузьміна 2011: 32].

Два основні сегменти, вже чітко диференційовані в межах лінгвосинергетики, – це вивчення *синергетики мови* і *синергетики тексту*.

Основу пізнавальної стратегії *синергетики мови* становить усвідомлення того, що людська мова – одна з найскладніших відкритих нелінійних інформаційних систем. Закономірності

її *внутрішньої самоорганізації* можна послідовно простежити за рівневим принципом (рівнева стратифікація), ознаку *інформаційності* переконливо репрезентує однойменна облігаторна функція мови, *відкритість* вбачають у тому, що функціонування й розвиток мови пов'язані не тільки з внутрішніми законами, а й із зовнішньолінгвальними чинниками. Пізнавальний зміст цього синергетичного вектора становить вивчення мови «у її відкритості до світу і нових енергій та у постійному розвитку, який не є чим іншим, як змінами зон інтенсивного набирання енергії, вибухом і біфуркацією, тобто розгалуженням шляхів еволюції, появою нової якості та знову настанням періоду рівноваги і накопичення енергії навколо структур-атракторів. Вони організують майбутній стан системи» [Мацько 2009: 425 – 426].

Методологічну перспективність лінгвосинергетики як парадигми дослідження *художнього тексту* умотивовують два вагомні чинники:

1) визнання синергійної природи тексту як комунікативної одиниці: «текст є найкращим показником синергійності (злиття енергій) мови і мовної діяльності, у якому комплексно і ніби паралельно взаємодіють кілька різновеликих систем: система мови як код, мовлення як мовна діяльність автора, комунікативна інтенція (ідея, задум, стратегія, тактика), дія, мовне середовище. [...] У тексті сходяться чи перетинаються кілька нелінійних різновеликих чи різновагових систем зі своїми енергіями, які взаємодіючи і надаючи свою енергію (запас значень), стають джерелом утворення нової складної системи – тексту» [Мацько 2009: 422];

2) можливість переконструювати проблемне поле лінгвостилістики та лінгвопоетики, осучаснити методики вивчення мови художніх творів. На практиці це передбачає цілеспрямовану інтеграцію, поєднання традиційного інструментарію рівневого і функціонально-семантичного аналізу з принципами синергетичної інтерпретації мовних механізмів поетичної творчості. Такий синкретизм, на думку прихильників лінгвосинергетики тексту, здатен забезпечити максимальну цілісність та об'єктивність пізнання мови художньої літератури: «такі складні семіотичні системи, як

природна людська мова й особливо поетичний дискурс, не можуть бути описані адекватно за допомогою лише одного методу. Необхідна побудова кількох взаємопов'язаних описів мовного явища, виконаних з різних точок зору, і це дасть наближення до істинної картини» [Семенець 2004: 32].

Природно, що не всі з наведених вище понять виявилися продуктивними й перспективними для застосування в лінгвосинергетиці тексту, зокрема як його диференційні характеристики.

Визначальним для розуміння синергетичної природи *тексту* стає поняття *нелінійності*. Передусім воно актуальне для умотивування відкритості, діалогічної природи художнього тексту – динамічної системи, «усі елементи якої (прототекст й автор) рухомі, змінні й знаходяться у відношенні одне до одного у випадковій суперпозиції» [Переломова 2008: 10].

Як синергетична характеристика будь-яких інформаційних систем, обов'язкова умова їхнього функціонування й розвитку, нелінійність у вимірі поетичного тексту набуває кількох теоретико-методологічних конфігурацій.

По-перше, її вважають чинником стабілізаційно-дестабілізаційних тенденцій функціонування тексту чи певного текстового явища або одиниці: стабільність зберігає традицію, створює історичну тяглість розвитку, а отже, забезпечує від хаотичності; з іншого боку, саме випадання з лінійної закономірності, злами прогнозованих траєкторій розвитку створюють найпродуктивніші еволюційні ніші.

По-друге, *нелінійність* поетичного тексту вважають запорукою його здатності до інтертекстуальної деривації, до народження і нарощення нових змістів, оцінно-аксіологічних акцентів, до розширення поля потенційно можливих внутрішньодискурсивних (художніх) та інтермедіальних контекстів реактуалізації. Іншими словами, саме нелінійність є водночас і онтологічною основою, і реалізацією інтертекстуального потенціалу тексту, механізмом його входження в універсум вербальної та невербальної, національної та світової культури.

У постструктуралістських теоріях тексту (головним чином у постмодерністській) із феноменом нелінійності

безпосередньо пов'язаний науковий субконцепт *ризома*. Він був актуалізований в однойменній праці Ж. Дельоза та Ф. Гваттарі «Ризома» (1974), де обґрунтований у контексті протиставлення поняттю *структура* як чітко систематизованому, ієрархічно впорядкованому, послідовному принципів організації. Сьогодні терміном ризома означають «принципово аструктурний і нелінійний спосіб організації художньої цілісності, що залишає можливість для іманентної рухливості і, відповідно, реалізації її креативного потенціалу самоконфігурування» [Постмодернізм 2001: 524].

Емблематична метафора ризоми, яка образно сконцентровує, «візуалізує» її онтологічно-гносеологічну сутність, – *кореневище*. На відміну від наукової метафори *кореня*, що постулює *організовану* навколо певного системотворчого стрижня і *прогнозовану* еволюцію, диференційними для ризоми є:

– апріорна непередбачуваність напрямів розвитку і можливого взаємоперетину відгалужень: у будь-який момент часу будь-яка лінія ризоми може бути змінена в будь-якій її точці, перебудована на іншу лінію розвитку, може абсолютно довільно перетнутися з іншою лінією. Власне, здатність «розвиватися будь-куди і набувати будь-яких конфігурацій» [Постмодернізм 2001: 657] визначає структурну неможливість «закрити» текст, тобто його *відкритість*;

– безупинна креативна рухливість, процесуальність ризомних структур, яка стимульована внутрішньою енергією їхнього саморозвитку і становить альтернативу замкнутим і статичним лінійним структурам. Прикметно, що для окреслення еволюційних особливостей ризоми Ж. Дельоз застосовує поняття *метастабільності*: ризома «ні стабільна, ні нестабільна, вона радше метастабільна, оскільки наділена потенційною енергією» [цит. за: Постмодернізм 2001: 657]. Очевидною, на нашу думку, є типологічна суголосність цього поняття із сучасним терміном *динамічна стабільність*, пор.: *динамічна стабільність мови, динамічна стабільність норми* тощо [Єрмоленко 2013: 65 – 73].

Уявлення про ризому як максимально відкриту модель творення й функціонування художнього тексту найбільш

предметно конкретизовані у постмодерністському баченні його природи – стереофонічного «відлуння того, що вже було сказано» (Р. Барт), потоку явних і прихованих цитат, які системно вступають у діалогічні – полілогічні, персуазивні – заперечні (дискусійні) відношення з іншими цитатами. У поле цих «перетинів» потрапляють мовні одиниці, різні за походженням (наприклад, фольклорна і біблійна // літературна, національна і світова, поетична й інтермедіальна), за контекстним стилістичним регістром (високопоетична, патетична та іронічна). Пор.: *Юдоль плачу, земля моя, планета, / блакитна зірка в часу на плаву, / мій білий світ, міцні твої тенета, – страждаю, мучусь, гину, а живу* (Л. Костенко); *ворог мій / із явними ознаками дворушності / двоєдушності / в одній особі / конформіст / плазун / **The King of Lie** / душа моя / білий птах з чорною ознакою / трагедія спокою* (І. Дементьєва); *Але печаль сідає на поля. / Нужда голімі розправляє крила, / докіль поет тривожно промовля: / **я є народ, якого правди сила; / цю жінку я люблю, вона просила*** (С. Жадан); ***В людині все мусить бути прекрасним: / Думки й почуття, / Пальто і сорочка, / Шкарпетки й підтяжки, / Зачіска, брови, вії, / Губи і зуби, / Ротова порожнина, слизова оболонка, / Волосся на голові, / В паху і під пахвами, / Нігті, шкіра, мозолі на п'ятах, / Кров, лімфа, / Шлунковий сік [...]** / **Усмішка її єдина, / Очі її одні*** (О. Ірванець). Жодне з «чужих слів», які становлять діалогічний каркас таких пастішевих текстів, не переважає над іншим, не може бути визначене як більш пріоритетне чи доповнювальне з погляду текстовірності, семантико-експресивної вартісності. Інша річ, що іноді йдеться про більший чи менший ступінь їх рецептивно-інтерпретаційної відкритості.

Принципово нового змісту набуває розглядувана під кутом зору нелінійності тексту традиційна стилістична категорія *метафора*: «Метафора є показник локальної нелінійності тексту чи думки, тобто показник відкритості [...] для різних тлумачень та перетлумачень, для резонування з особистісними смислами читача чи партнера в діалозі» [Князева, Курдюмов]. Пор. базовий для теорії відкритого семіозису постулат У. Еко про те, що ключовими риторичними фігурами і для

наукової, і для художньої об'єктивації дійсності є *метонімія* (механізм реалізації асоціативної подібності) та *метафора* (розгерметизовує, оприявлює парадокси, приховані в мові). А в ще ширшому вимірі все мистецтво, універсум культури постає як *епістемологічна метафора*, яка продукує нове знання: «Текст – це модель борхесівського Алефа, чарівного дзеркала, що концентрує в собі безліч точок простору і відображає все у Всесвіті» [Еко: 52].

Знаковими для лінгвосинергетики є питання потенційної актуалізації художнього *твору* як *тексту*. Обов'язковим компонентом цього пізнання є розмежування *твору* й *тексту* як: а) різних екзистенційних станів того самого феномена (пор.: «художній твір – це один із станів тексту в часі» [Кузьміна 2004: 24]) та б) носіїв різного типу креативної енергії, що визначає різницю їхнього збереження та розвитку в просторі культури і в часі. Розрізнення твору і тексту як станів актуалізації того самого феномена здійснюють за кількома диференційними ознаками.

Твір – це *продукт* інтелектуально-креативної діяльності людини, він завершений, цілісний, структурований, ідентифікується з автором. Натомість *текст* реалізується в акті сприймання, тому він не має властивої твору остаточної завершеності і є радше *простором*, у якому залежно від прагматичних умов сприймання та індивідуальних рецептивних здатностей читача відбувається творення змісту. Саме тому *текст* апіорі «не може непорушно застигнути (скажімо, на книжковій полиці), він за своєю природою має кризь щось рухатися – наприклад, кризь твір, кризь ряд творів» [Барт 1994: 415]. Стимулятором цього руху виступає *енергія тексту*, і тільки за умови її наявності текст може бути вписаним в універсум культури (не тільки вербальної). Джерелами формування такої енергії стають *потенційна енергія прототексту* й *потенційна енергія автора* (Н. А. Кузьміна, О. О. Семенець, О. С. Переломова).

Створення нового тексту (метатексту) в термінах лінгвосинергетики описують як *енергетичний резонанс*, що «виникає між автором та прототекстами і внаслідок

якого відбувається спонтанний викид енергії – матерії, що ознаменовує народження нового тексту» [Кузьміна 2004: 29].

Оскільки перетин (а в ідеалі – збіжність) креативної енергії автора, читача й тексту необхідний також для адекватного сприймання, розуміння нового тексту, встановлення енергетичного резонансу визнають необхідною лінгвопрагматичною умовою «виникнення тексту-інтерпретації [..], в якому первинний текст переструктурований відповідно до специфіки читача в певний момент часу» [Кузьміна 2011: 74].

Важливо, що базове для лінгвосинергетики поняття *енергія тексту* у працях сучасних дослідників перебуває у стані активного поглиблення, уточнення, опрацювання.

Методологічний розвиток поняття *енергія тексту* скоординується з такими ключовими категоріями сучасної лінгвостилістики, як *мовно-літературна традиція* (енергія забезпечує тяглість, спадковість існування художнього твору в просторі і в часі, тобто його життя як тексту), *лінгвокультурна пам'ять* (енергія уможливорює збереження й відновлення / оновлення зв'язків між текстами вербальної і невербальної культури), *рецепція* та *інтерпретація* (енергія сприяє адекватному прочитанню тексту й розкодуванню закладеної в ньому інформації, є чинником генерації та сприймання змісту) та ін. Пор.: «поняття енергії нерозривно пов'язано з такими формами існування матерії, як простір і час, що є обов'язковою умовою існування інтертексту. Що таке «пам'ять тексту» (слова, жанру, ритму), як відбувається зустріч різних світів – претекстів (прототекстів) у новому тексті, як «вчитати» в тексті інформацію про його минуле і майбутнє? Все це може бути розглянуто у світлі поняття енергії тексту» [Кузьміна 2004: 37].

Термінологічний розвиток поняття *енергія тексту* засвідчує сформоване навколо нього обширне поле метафоричних номінацій і характеристик, як-от: *експліцитна / імпліцитна енергія тексту, енергетична іррадіація тексту, енергетичні властивості тексту, енергетичний потенціал тексту, енергетично сильні / слабкі тексти, енергообмін текстів*

тощо. Для їх устійнення в метамові мовознавства, очевидно, ще потрібні теоретико-практична апробація і час.

Застосування лінгвосинергетичних підходів у стилістиці розширює уявлення про природу поетичного тексту, сприяє виробленню об'ємного розуміння закономірностей його творення й функціонування в універсумі культури. Зокрема, визнання *нелінійності* як принципу організації цілісності поетичного тексту умотивовує розуміння структурної неможливості «закрити» цей текст, отже, його *відкритість*: а) для структурно-семантичних і аксіологічних трансформацій; б) для взаємодії з будь-яким іншим текстом; в) для можливих інтерпретацій залежно від часу сприймання, соціокультурних умов та індивідуального інтелектуально-культурного досвіду читача.

Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика : пер. с фр. / Р. Барт; сост. общ ред. и вступ ст. Г. К. Косикова. – М. : Прогресс, Универс, 1994. – 616 с.

Єрмоленко С. Я. Просторова і часова глибина літературної норми / С. Я. Єрмоленко // Літературна норма і мовна практика : монографія / за ред. С. Я. Єрмоленко. – Ніжин : ТОВ Видавництво «Аспект-поліграф», 2013. – С. 65 – 73.

Князева Е. Н. Основания синергетики. Режимы с обострением, самоорганизация, темпомиры / Е.Н. Князева, С.П. Курдумов. – Спб. : Алетейя, 2002. – 418 с.

Кузьмина Н. А. Интертекст и его роль в процессах эволюции поэтического языка / Н. А. Кузьмина. – М. : УРСС, 2004. – 272 с.

Кузьмина Н. А. Интертекст. Тема с вариациями: Феномены языка и культуры в интертекстуальной интерпретации / Н. А. Кузьмина. – [изд. 2-е., испр. и доп.]. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2011. – 272 с.

Мацько Л. І. Українська мова в освітньому просторі: навч. посібник для студентів-філологів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» / Л. І. Мацько. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – 607 с.

Переломова О. О. Лінгвокультурні коди інтертекстуальності українського художнього дискурсу: діахронічний аспект / О. С. Переломова. – Суми : Вид-во СумДУ, 2008. – 208 с.

Семенець О. О. Синергетика поетичного слова / О. О. Семенець. – Кіровоград : Імекс ЛТД, 2004. – 338 с.

REFERENCES

- Bart, R. (1994). *Selected Works: Semiotics. Poetics.* (Ed.). G. K. Kosikova. Moscow: Progress, Universe (in Russ.)
- Knyazeva, E. N. and Kurdyumov, S. P. (2002). *Foundations of synergetics. Modes with peaking, self-organization, tempomiry.* St. Petersburg: Aleteyya (in Russ.)
- Kuzmina, N. A. (2004). *Intertext and its role in the evolution of poetic language.* Moskow: URSS (in Russ.)
- Kuzmina, N. A. (2011). *Intertext. Theme and Variations: Phenomena of Language and Culture in Intertextual Interpretation.* (ed. 2nd Ed., corrected. and additional). Moskow: Knizhnyy dom «LIBROKOM» (in Russ.)
- Matsko, L. I. (2009). *Ukrainian language in the educational space: teaching. a manual for students of philology of educational qualification level «master».* Kyiv: Vyd-vo NPU im. M. P. Drahomanova (in Ukr.)
- Perelomova, O. O. (2008). *Linguistic Codes of Intertextuality of Ukrainian Art Discourse: Diachronic Aspect.* Sumy: Sumy State University (in Ukr.)
- Semenec, O. (2004). *Synergetics poetic word.* Kirovograd: Imex LTD (in Ukr.)
- Yermolenko, S. Ya. (Ed.). (2013). Spatial and temporal depth of the literary norm. In *Literary norm and linguistic practice* (pp. 65 – 73). Nizhyn: Vydavnytstvo Aspekt-Polihraf (in Ukr.)

Статтю отримано 28.05.2017

Galyna Syuta

TEXT AS CONCEPT THE THEORY OF LINGUISTIC SYNERGETICS

Linguistic synergetics presents a new understanding of the nature of artistic text, its internal organization, mechanisms of influence on the reader, patterns of reception and interpretation.

The methodological perspective of linguistic synergetics as a paradigm of artistic texts' studying is motivated by two important factors: 1) recognition of the synergistic nature of the text as a communicative unit; 2) the possibility to modernize the methods of studying the artistic texts, to combine traditional instruments of functional-semantic analysis with the principles of synergetic interpretation of language mechanisms of poetic creativity. .

The notion of *nonlinearity* becomes basic for understanding the synergetic nature of the text. It is relevant to motivating the dialogic nature of the artistic text, for understanding of the mechanisms of his intertextual derivation and the integration into the universe of verbal and non-verbal, national and world culture.

With the phenomenon of nonlinearity is directly related the concept of *rhizome*.

Such important terms of modern linguistic synergetics as *the energy of the text, energy resonance, energetically strong / weak texts, energy exchange of texts*, etc. are still remane in a state of theoretical deepening, refinement.

The using of linguistic synergetics approaches in stylistics broadens the knowledges about the nature of the poetic text, forms an integral understanding of the laws of its creation and functioning in the universe of culture.

УДК 811.161.2'73.612.2

Оксана Максим'юк

**«АЛМАЗИ ТВОРЧОСТІ БЛИСКУЧІ»
(МЕТАФОРИЧНІ НЕРОЗКЛАДНІ
СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ
В УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ)**

У статті розглянуто метафоричні нерозкладні словосполучення іменного типу в контексті кореферентності та трансформації синтаксичних зв'язків у структурі речення, проаналізовано синтаксичну природу цього типу словосполучень та їх продуктивність щодо вживання, з'ясовано, що основною структурно-семантичною ознакою іменних метафоричних словосполучень є вибірковість граматичних конструкцій для реалізації їх значення. Це іменні словосполучення з родовим відмінком імені, словосполучення з метафоризованим прикметником, кореферентним з генітивом, а також іменні трикомпонентні моделі.

Ключові слова: *кореферентність, метафоризація, інформативна недостатність, семантично неподільне словосполучення, генітивне метафоричне словосполучення, трансформація синтаксичних зв'язків.*

The metaphorical stable phrases of nominal type in the context of co-referential and transformation of syntactic relations in the sentence structure is described in the article. The syntactic nature of word